

MIKÓ GÁBOR

I. András király sírkövének legkorábbi említése

Történetíróink sohasem vitatták, hogy a Szent István halálát követő nyolc, belharcokkal tarkított esztendő után trónra lépő, majd 1060-ban elhunyt I. Andrást az általa alapított tihanyi monostorban temették el. Ezt az adatot találjuk minden olyan középkori krónikánkban, amely a király haláláról beszámol.¹ E szövegek viszont nem maradtak ránk 11. századi formájukban, így felmerülhet, hogy tudósításuk téves, esetleg valamilyen későbbi hagyományt őrzött meg. Két 11. századi uralkodó temetkezését is idézhetjük példaként.² Esetünkben azonban 13. század elején kelt oklevél is megemlékezik Andrást király tihanyi nyughelyéről, így az bizonyosra vehető.³

A temetés tényénél jóval problematikusabb magának a királyi sírkövének az esete. Az apátsági templom kriptájában ma is látható egy kereszttel díszített, fehér márványkőből készült sírlap, amelyről kutatóink többsége úgy vélekedik, hogy

egykoron az alapító uralkodó végső nyughelyét fedte. Mivel azonban a kövön az említett keresztet leszámítva semmilyen más díszítés vagy felirat nem látható, így érthető, hogy az azonosítást illetően időről-időre óvatosabb vélemények is elhangzottak.⁴

A kőlap történetét homály fedi. Az első, félreérthetetlenül rá vonatkozó adatunk igen kései, 1807-ből való.⁵ A 16–17. században Tihany a megfogyatkozott területű Magyar Királyság és a Hódoltság határvidékén feküdt, az apátságot várrá építették át; a szerzetesek csak a 18. század első felében tértek vissza.⁶ Csak valószínűsíthetjük, hogy az épen maradt altemplomban ott feküdt-e már ekkor a sírlap. Forrás, amely említene – mint már jeleztem – egyelőre nem ismert. E rövid írásban csupán egyetlen, a síremlékre vonatkozó, eddig nem ismert adatra szeretném felhívni a figyelmet.

*

¹ Mind a bővebb szövegű „krónikakánonban” (a Budai- ill. a Képes Krónika családjának kéziratában, ld. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum reumque stirpis Arpadianae gestarum. I–II.* (Ed. Emericus Szentpétery.) [a továbbiakban: SRH] Bp., 1937–1938. [reprint: Bp., 1999.] I. k. 357.), mind pedig Kézainál, és rövidebb szövegű krónikáinkban (SRH I. k. 180., 208.; II. k. 38., 172., 267., 331.)

² Salamon király halálának pontos körülményeit nem tudjuk meg a hazai krónikákból, ám a szövegek abban megegyeznek, hogy az uralkodó temetkezési helyeként az isztriai Póla városát nevezik meg. (SRH I. k. 181., 208., 411.; II. k. 40., 78., 192., 332.) E hagyomány hitelességét az utóbbi évtizedekben Rokay Péter több munkájában is következetesen védte (legújabbban *Uő: Újabb adalékok Salamon magyar király életrajzához.* In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban.* [Szerk. Font Márta–Fedeles Tamás–Kiss Gergely.] Pécs, 2010. 47–53., korábbi munkái adataival), mások ellenben – a krónikák nem egykorú volta miatt – elvetették (újabbban *Makk Ferenc:* Salamon. In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. I–XIII.* [Főszerk. Kőszeghy Péter, szerk. Tamás Zsuzsanna.] [a továbbiakban: MaMÚL] Bp., 2003–2012. X. k. 207.) Szent Lászlóval kapcsolatban krónikairódmunk egybehangzóan állítja, hogy a királyt Váradon temették el. Ennek ellenére sokáig tartotta magát egy, a krónikák mai formájánál régebbi, 1106-ból származó pápai bullára alapozott nézet, mely szerint a királyt először a somogyvári monostorban helyezték végső nyugalomra. E felfogás téves voltát bizonyította *Solymosi László:* Szent László király somogyvári sírjának legendája. In: *Magyar történettudomány az ezredfordulón.* Glatz Ferenc 70. születésnapjára. (Szerk. Gecsényi Lajos–Izsák Lajos.) Bp., 2011. 125–142.

³ *Szentpétery Imre–Borsa Iván:* Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Bp., 1923–1987. I. k. 85. (262. sz.). Az adatot idézi pl. *Gedai István:* I. Endre király sírköve. *Archaeológiai Értesítő,* 92 (1965) 50., ill. *Uzsoki András:* I. András király sírja Tihanyban és a sírlap ikonográfiai vonatkozásai. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei,* 17 (1984) 150.

⁴ Ld. mindenekelőtt Uzsoki András részletes és informatív kutatástörténeti áttekintését (*Uő:* I. András király sírja i. m. 149–161.), vö. még *Gedai I.:* I. Endre király i. m. 49. Legújabbban *Marosi Ernő:* A tihanyi bencés apátság a 11. század építészetiében. In: *Tanulmányok a 950 éves tihanyi alapítólevél tiszteletére.* (Szerk. Érszegi Géza.) Tihany, 2007. 78.; *Haris Andrea:* A tihanyi bencés apátság mőtárgyai és mesterei a 18. században. (Doktori disszertáció, kézirat.) Bp., 2007. 8. (kül. 15. jegyz.); *Lővei Pál:* Posuit hoc monumentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához. (Akadémiai doktori értekezés, kézirat.) I–II. Bp., 2009. I. k. 253–254.

⁵ *Hazai Tudósítások* 1807. márc. 4. 145., vö. *Hazai Tudósítások.* (Vál., szerk. S. Varga Katalin.) Bp., 1985. (Magyar Hírmondó) 78. Idézi *Uzsoki A.:* I. András király sírja i. m. 151., 161. A szerző Bél Mátyás leírása alapján arra következtet, hogy a sírkövet a 18. század első felében már biztosan ismerték (uo. 151.). Ez azonban, jóllehet feltehető, Bél leírásából nem következik egyértelműen, mert ő csak I. András lábszárcsontjairól ír, sírről és sírkőről azonban nem ejt szót: *Lukács Károly:* A Balatonfelvidék földrajza kétszáz év előtt. Bél Mátyás „Notitia comitatum Veszprimiensis Simighiensis et Szaladiensis” c. kéziratának fordítása és ismertetése. (Az 1943-ban megjelent tanulmány reprintje.) In: *Bél Mátyás:* Veszprém vármegye leírása. (Ford. Takáts Endre.) Veszprém, 1989. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 6.) 215.

⁶ Minderről máig legbővebben: a pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története. I–XII. (Szerk. Erdélyi László–Sörös Pongrác.) Bp., 1902–1916. X. k. 2., 3., 4. fejj.; XI. k. 1., 2., 3., 4. fejj. Vö. még *Éri István–Kelemen Márta–Németh Péter–Torma István:* Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Bp., 1969. (Magyarország régészeti topográfiája 2.) 192–193., ill. *Kovacsics József–Ila Bálint:* Veszprém megye helytörténeti lexikona. I–II. Bp., 1964–1988. (Magyarország Helytörténeti Lexikona) II. k. 403–404.

A kora újkori magyar történelem kutatói számára jól ismert Gregoriánczi Pál, pécsi, zágrábi, majd később győri püspök személye, aki nem sokkal halála előtt a kalocsai érseki székebe emelkedett. Írtak róla mind historiográfusi,⁷ mind jogászi tevékenysége kapcsán⁸, életéről, családjáról is születtek tanulmányok.⁹ Esetünkben egy rövid krónikája, helyesebben krónikakivonata érdemel alaposabb vizsgálatot.

E krónika szintén régtől fogva ismert a történettudomány előtt, a közelmúltban magyar fordítása is megjelent.¹⁰ Leggyakrabban *Breviarium rerum Hungaricarum historico-geographicum* címen hivatkoznak rá, amely titulus a szöveg kiadójától, Bél Mátyástól származik.¹¹ Bél a művet egy, ma már ismeretlen kéziratból publikálta, amely azonban nem lehetett a krónika archetypusa. A legrégebbi ismert verzió egy, ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött nagy törvénygyűjteményben maradt fenn, amely Gregoriánczi-kódexként ismert.¹² E helyütt a krónika az 1556-os évvel zárul, miközben Bél kiadásában az utolsó esemény I. Ferdinánd 1565-ben bekövetkezett halála. A Gregoriánczi-kódex alapján az is világos, hogy a Bél által utóbb egy cím alatt kiadott szöveg eredeti formájában két részre oszlott: a történeti rész (amelyet az egyszerűség kedvéért e cikkben krónikának nevezek) az *Origo gentis Ungaricae*, a földrajzi pedig az *Ungaria* címet viselte.

A krónika mintáival, más elbeszélő kútfőkkel való összefüggéseivel, forrásértékével többek foglalkoztak már, ez azonban témánk szempontjából nem igényel részletesebb ismertetést.¹³ Ami fontos, hogy a műnek számos kéziratosa is fennmaradt, amelyeknek eddig – talán éppen a Bél-féle *editio* okán – történéseink nem szenteltek figyelmet. E

⁷ *Bartoniék Emma*: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Kézirat gyanánt. (Sajtó alá rend. Ritoók Zsigmondné.) Bp., 1975. 128–132.; *Szabados György*: A magyar történelem kezdeteiről. Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században. Bp., 2006. 75–77.

⁸ *Jánosi Monika*: Gregoriánczi Pál kéziratosa törvénygyűjteménye a XVI. század közepéről. *Magyar Könyvszemle*, 104 (1988) 54–58.; *Üő*: Bírósági döntvények és szokásjogi feljegyzések „Nota”-k a Gregoriánczi-kódexben. In: Kelet és nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 211–220.

⁹ *Jánosi Monika*: Egy elfeledett XVI. századi jogász-püspök, Gregoriánczi Pál. In: Társadalomtörténeti tanulmányok. (Szerk. Fazekas Csaba.) Miskolc, 1996. (Studia Miskolcensis 2.) 70–74.; *Varga Szabolcs*: Adalékok Gregorjanci Pál pécsi püspök életrajzához. In: Pécs az egyháztörténet tükrében. Tanulmányok. (Szerk. Erdős Zoltán–Kindl Melinda.) Pécs, 2010. 125–135. *Vö. még Katona István*: A kalocsai érseki egyház története. I–II. (Szerk. Romsics Imre–Thoroczkay Gábor, ford. Takács József.) Kalocsa, 2001–2003. II. k. 26–29.

¹⁰ Krónikáink magyarul. I–III. (Vál., szerk., ford. Kulcsár Péter.) Bp., 2006–2007. (Történelmi források 3.) II. k. 109–136.

¹¹ Pauli Gregoriánczii Zagrabienensis et Iauriensis episcopi Breviarium rerum Hungaricarum historico-geographicum. Nunc primum ex obsoletis authoris schedis eruit *Matthias Belius*. Posonii, 1746. 85–95. (a történeti rész).

¹² Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (a továbbiakban OSZKK) Fol. Lat. 4126. fol. 26r–46r. Ld. *Jánosi M.*: A Gregoriánczi-kódex i. m. 59. A kéziratot – feltehetően annak elkeveredése miatt – a szerző csak mikrofilmről tudta tanulmányozni, de ma már újból elérhető eredeti formájában is.

¹³ Legújabb *Rokay Péter*: Krónikatanulmányok. Debrecen, 1999. 135–143. (a korábbi irodalom áttekintésével).

variánsok többségét Kulcsár Péter felsorolja nagy Inventáriumában.¹⁴ A Gregoriánczi-kódexnek, valamint a viszonylag nagyszámú másolatnak köszönhetően nagy biztonsággal rekonstruálható a szöveg eredeti formája, és elkülöníthetőek az utólagos betoldások, kiegészítések.

Az egyik ilyen másolat a bécsi Nationalbibliothek kéziratgyűjteményének Cod. Lat. 8742. jelzetű, 17. századi kódexében maradt fenn. A kötet hazai oklevelek, levelek másolatait tartalmazza, ezek előtt, mintegy prologusként áll Gregoriánczi műve.¹⁵ Nagy szerencsénk, hogy ismerjük a másoló személyét: a cím mellett olvasható feljegyzésből kiderül, hogy Vitnyédi István készítette.¹⁶ A textus hűen követi a legrégebbi variánst, csupán a végén tartalmaz hosszabb betoldást: a Bél-féle kiadással – lényegét tekintve szövegszerűen is megegyezően – beszámol Miksa megkoronázásáról és Ferdinánd haláláról. Ezen kívül két olyan adatot is találunk a szövegben, amelyek hiányoznak a mű legrégebbi változatából, de ami fontosabb, hogy – egy kivételével – a többi, ma ismert másolatból is: az egyik I. Andrással, a másik I. Gézával kapcsolatos. Nézzük az előbbire vonatkozó, számunkra fontos passzust (a krónika törzsszövegét kapitális, míg a kiegészítést dőlt betűkkel szedtem).

Andreas Albus, primogenitus Ladislai Calvi, post Petrum Teutonicum electus fuit in regem Ungariae, et regnavit annis quindecim felicibus, quam priores duo. Hic genuit duos filios, Salomonem et David. Occisus est autem anno Domini millesimo sexagesimo nono (!), sepultus in Ticonio, insula laci Balaton, in templo S. Aniani, quod ipse astruxerat, eius sepulchrum ex albo marmore hodie quoque visitur.¹⁷

Aligha lehet vitás, hogy a kurzív betűkkel kiemelt szövegrész a ma ismert sírkőre vonatkozik. Kérdés tehát, hogy milyen forrásból származhat az adat. Fentebb már tisztáztam, hogy Gregoriánczi Pállal, pontosabban krónikájával nem hozhatjuk kapcsolatba. Voltaképp kétféle eset tétélezhető fel. Az egyik, hogy egy ismeretlen másoló kiegészítette a szöveget, amely már e formájában jutott Vitnyédi kezébe. A másik, hogy a 17. század közepén ő maga volt az, aki ezt az információt beleszórtta az elbeszélésbe.¹⁸

¹⁴ *Kulcsár Péter*: Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentibus ab initiis usque ad annum 1700 – A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig. Bp., 2003. 205. E helyütt a Gregoriánczi-kódex – tévesen – mint 17. századi kézirat szerepel. Egy további – az említett kódexszel szorosan összefüggő – másolat található a budapesti Egyetemi Könyvtár ún. nagyobb Nádasdy-kódexében (*Jánosi Monika*: A Szent István törvényeit tartalmazó kódexek. *Magyar Könyvszemle*, 94 [1978] 236–237.).

¹⁵ Tabulae codicum manv scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum. I–X. Vindobonae, 1864–1899. V. k. 290.; *Kulcsár P.*: Inventarium i. m. 205.

¹⁶ *Hörk József*: Muzsaji Vitnyédi István. *Századok*, 41 (1907) 289–320., 400–414., 502–517.; *Nagy Levente*: Néhány adat Vitnyédi István erdélyi kapcsolataihoz. *Századok*, 133 (1999) 1217–1246.; *Csillag István*: Vitnyédi István. In: *MaMűL* XII. k. 475–476.

¹⁷ Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, Cod. Lat. 8742. fol. 3v–4r.

¹⁸ A Vitnyédire vonatkozó irodalomban (vö. 16. jegyz.), illetve kiadott levelei közt – Vitnyédi István levelei 1652–1664. (Szerk. Fabó András.) Pest, 1871. (Magyar Történelmi Tár 15–16.); *Jenei Ferenc*: Wittnyedy István ismeretlen levelei. *Soproni Szemle*, 20 (1966) 169–173., 250–253., 363–365.; *Nagy*

A kérdést eldöntéséhez kétségbevonhatatlan bizonyíték nem áll rendelkezésünkre. Érdekes azonban figyelmet szentelni Istvánffy Miklós egyik kéziratának, amelyet ma az Országos Széchényi Könyvtár őriz. A kötetben Gregoriánczi krónikája az első tartalmi egység.¹⁹ Ennek szövege megegyezik a többi kódexben szereplő változattal, csak hogy I. András életrajzához egy ismeretlen *scriptor* csaknem pontosan azt a kiegészítést fűzte, amelyet a Vitnyédi-féle másolatban is olvastunk.²⁰ Természetesen feltehető, hogy a Vitnyédi által kibővített textust lemásolták, majd annak egy példánya az Istvánffy-kódex valamelyik későbbi tulajdonosához került, aki a két variánst összevetette. Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy a Vitnyédi-féle szövegben a kiegészítés nem margószerű glossza, hanem integráns része I. András életrajzában. Ezen kívül a bécsi kódex még egy unikális információval szolgál: a II. Gézáról szóló sorok végén – hibásan – megjegyzi: *Hic Geisa magnus vocatus est*. Ezt az adatot azonban hiába keressük Istvánffy egykori kéziratában, jóllehet, ha a két kéziratot összevetették, nem valószínű, hogy elhagyták volna. Magam e két adatból arra következtetek, hogy a sírkőre vonatkozó utalás nem az egykori soproni jegyzőtől ered, hanem a Gregoriánczi-krónika egy, a XVII. közepénél régebbi variánsából, amelynek több másolata lehetett. Amennyiben az okfejtésem mégsem állná meg a helyét, a Vitnyédi-féle kópia jelentősége mit sem csökken, ugyanis kijelöli azt a legkésőbbi időpontot, amikor a kőlapot már az alapító király végső nyughelyével kapcsolták össze.

Mi következik mindebből? A krónikabejegyzés, jóllehet szűkszavú, legalább közel másfél évszázaddal korábban tesz említést a sírkőről, mint amiről eddig tudomásunk volt. Természetesen magától értetődik, hogy koránál fogva – hiszen a 17. század közepe igen távol esik a kora Árpád-kortól – azt bizonyítani, hogy a kőlap valóban az alapító sírhelyét fedte, nem alkalmas. Jelentősége azonban ennek ellenére sem korlátozódik pusztán arra, hogy egy újabb adattal bővíthetjük az egyik legkorábbi Árpád-kori faragott köemlékünkre vonatkozó ismereteinket. Arról tanúskodik ugyanis, hogy a hagyományt,

I. András király sírja Tihanyban
(Őszné Sima Anna felvétele.)

amely a ma ismert kőlapot a monostor alapítójának sírjával kapcsolta össze, *nem* a Tihanyba a 18. században visszaköltöző szerzetesek teremtették meg, hanem az annál sokkal régebbre, legalább a kora újkor időszakába nyúlik vissza.

Levente: Néhány adat i. m. 1235–1246. – Tihanyra vagy a sírkőre vonatkozó adatra nem akadtam. A kiadott levelezés azonban – amint ez az idézett munkák mindegyikéből kiderül – közel sem teljes.

¹⁹ OSzKK, Fol. Lat. 2275. fol. 2r–6r. (a történeti rész). A kódex legbővebb ismertetése: *Berlász Jenő*: Istvánffy Miklós könyvtáráról. *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*, (1959) 222–222. Gregoriánczi krónikája kapcsán röviden említést tett róla Bartoniék Emma (*Uő*: *Fejezetek* i. m. 129–130.) és Jánosi Monika (*Uő*: *A Gregoriánczi-kódex* i. m. 58. és 59. 47. jegyz.) is.

²⁰ Fol. 3r. „[...] in templo S. Aniani, quod ipse extruxerat, eius sepulchrum ex albo marmore hodie quoque visitur.”